

ALGIRDAS JULIUS GREIMAS

Pranas Naujokaitis, *Lietuvių literatūra*

Recenzija: Pranas Naujokaitis, *Lietuvių literatūra: Trumpas lietuvių literatūros istorijos kursas gimnazijai*, Tübingen: Patria, 1948.

Jei literatūros istorikas pašvenčia penkias savaites laiko visai *Lietuvių literatūrai* suvesti į porą šimtų puslapių knygą, kiek gi laiko – kyla klausimas – literatūros kritikas gali garbingai, nenusikalsdamas savo, kaip kritiko, moralei ir ambicijai, paskirti, norėdamas įvertinti istoriko darbą? Nedvejodamas atsakysiu: pasisavi-
nęs literatūros istoriko tempą, kritikas turėtų redakcijai pasiūsti maždaug tokio turinio recenziją:

Pranas Naujokaitis. *Lietuvių literatūra*: Parašyta per penkias savaites. Skaityti nepatartina.

Tačiau didelis džiaugsmas išvydus, kad kas nors dar domisi lietuvių literatūra, nugali abejones. Lietuvių literatūros problemos tokios svarbios, kad apie jas išsirtarti kiekviena proga gera. Ir pagaliau – p. P. Naujokaitis įžangoje randa reikalo pabrėžti, kad jis *sukūrė*, o ne kompiliavo, ne parodė, savo literatūros es-
teziją! Pagarba kūrėjams!

Šių eilučių autoriui teko vieną kitą kartą susitikti su ryškiausiai dabartinės lietuvių poetų kartos autoriais – Kossu, Brazdžioniu, Radausku, Boruta. Visi šie žmonės *rašo eiles, dirba eilėraščius* (Kossu dixit), bet *nekuria*. Kūryba – didelis ir gražus žodis, žodis iš anapus, iš anų gerų laikų, kai *genijus* lankydavo *dieviškasis įkvėpimas*, kurio vedama plunksna tekina *kurdavo nemirtingus kūrinis*. Ne eilinio kritiko, o meno psichologijos – blogiausiu atveju – literatūros istorikų – reikalas studijuoti ir nustatyti, kaip iš tiesų vyksta patsai kūrybinis procesas. Tačiau p. P. Naujokaitis jau įžangoje užima *kūrėjo* pozicijas, tuo įkvėpdamas pagarbą ir sau pačiam, ir savo veikalui.

Literatūros istorijas gali, žinoma, ir kurti, ir rašyti kas tik nori ir kaip tiktai nori. Tačiau kritikai – bent tol, kol ši pavojinga rasė nebus visai išnaikinta – visados nori pasilikti teisę statyti jau išleistam veikalui ir sveiko proto, ir savo proto

reikalavimus. Iš literatūros istorijos visų pirma reikalaujama savo ir vientisinio literatūros istorijos vyksmo supratimo, vieningo ir išlaikyto metodo literatūriniam reiškiniams vertinti. Galima, pavyzdžiui, literatūrą suskirstyti į atskirus žanrus – poeziją, prozą, dramą ir t. t. – ir nagrinėti kiekvieno literatūrinio žanro evoliuciją, nustatant jo augimo, žydėjimo ir nykimo kreivę; galima literatūros istoriją dalinti į atskiras epochas, ieškant kiekvieno periodo dominuojančių idėjų, esminių literatūrinės technikos reikalavimų, literatūros atitikimo tuometiniam ekonomiam, socialiniam ir politiniam gyvenimui ir bandant įžiūrėti atskirų epochų evoliucijos prasmę. Galima, pagaliau, literatūrą bandyti tempti ir ant jai svetimų kurpalių: pritaikant ją politinei istorijos proceso koncepcijai, kaip tai darė Korsakas–Radžvilas savo kritikos rašiniuose; įvedant religinį momentą ir rašytojus bei literatūrinės srovės vertinant pagal jų pamaldumą ir ištikimybę Romos Katalikų Bažnyčiai, kaip tai neretai bandė Ambrazevičius, Grinius ir Vaičiulaitis savo *Visuotinės literatūros istorijoje*⁵. Tačiau negalima neturėti jokios vedamosios minties, arba ją laikyti taip giliai paslėpus, kad vidutinio išsilavinimo kritikas neįstengia ją pamatyti, – o toks tai ir yra paskutinis p. P. Naujokaičio atvejis.

Viena iš mūsų literatūros istorijos nelaimių – nelaimė ir rašantiems, ir skaitantiems, o pats didžiausias negandas – vargšams mūsų aukštesnių mokslo įstaigų auklėtiniams, privalantiems dar priedo ir „išmokti“, – tai tradicija virtęs neatskyrimas mūsų rašliavos istorijos nuo literatūros istorijos, o per tai ir sąmoninis, gilus, nuobodulio ir žiovulio lydymas įkalimas, per mokyklas ir vadovėlius, Katekizmų *prasti žadei*⁶ ir *Bromų atvertų ing viečnasti*⁷ kaip lietuvių literatūros korifėjų. Toks lietuvių literatūros supratimas buvo neišvengiamas ir būtinas pirmaisiais mūsų nepriklausomybės metais, kai lietuvių literatūrą pradėjusi kurti karta buvo dar gyva ir, galima sakyti, pati apie save turėjo rašyti literatūros istoriją, ir tokio Vaižganto ar Putino atsidėjimas XIX amžiaus mūsų kultūros istoriją studijuoti buvo visai suprantamas. Bet gi dabar, kai, šalia Donelaičio ir Baranausko, turime jau tris susiformavusias mūsų poetų ir prozaikų kartas, kai ketvirtoji „egzistencialistų“ karta jau lipa tokiems „seniams“ kaip Brazdžionis, Radauskas

5 Juozas Ambrazevičius, Jonas Grinius, *Visuotinės literatūros istorija: Vadovėlis aukštesniosioms mokykloms*, 2 d., Kaunas: Sakalas, 1931–1932, d. 2 autoriai: Juozas Ambrazevičius, Jonas Grinius ir Antanas Vaičiulaitis; Juozas Ambrazevičius, Jonas Grinius, Antanas Vaičiulaitis, *Visuotinės literatūros istorija: Nuo klasicizmo iki dabarties*, [Schweinfurt]: Tėviškė, 1947.

6 [Martynas Mažvydas], *Catechismusa prasty szadei* (1547).

7 Mikolas Olszewski, *Broma atwerta ing wiecznasti* (1753).

ar Kossu ant kulnų, – dabar jau, rodos, galima būtų didžiąją dalį to, ką mes vadinavom literatūros istorija, perduoti už dyką Lietuvos kultūros istorikams (ir istorijos mokytojams) ir bandyti rašyti, jei ir ne kurti, tikrą literatūros istoriją, kurioje rašytojai būtų vertinami ne pagal jų nuopelnus Dievui ir Tėvynei, bet į kurią galėtų patekti tik jau kad ir minimaliniams estetiniams reikalavimams atitinką autoriai. Kuone dešimts metų praėjo nuo to, kai užsiskleidė vienas mūsų tautos istorijos, o kartu, žinoma, ir mūsų kultūros bei literatūros istorijos lapas. Atrodo, galima jau būtų šalta, objektyvia akimi pažvelgti į mūsų nepriklausomą gyvenimą, bandyti susumuoti mūsų nuveiktus darbus, bandyti atrinkti grūdus nuo pelų – vienu žodžiu, gal ir kiek paskubintu judesiu pasukti istorijos arpą – ir duoti bent eskizą mūsų pabėgusio gyvenimo. Štai ko kiekvienas tautietis, paėmęs į rankas *Lietuvių literatūrą*, turėjo teisės tikėtis iš p. P. Naujokaičio, ir štai kur jis mus labiausiai nuvylė.